

ВЪЗМОЖНОСТ ЗА РАЗВИТИЕ НА „БРАУНФИЛДС“ ТУРИЗЪМ И ВОДЕНОТО ОТ ОБЩНОСТИТЕ МЕСТНО РАЗВИТИЕ

POSSIBILITY TO STIMULATE BROWNFIELD TOURISM AND COMMUNITY-LED LOCAL DEVELOPMENT

Виолетка Желева, Стоянка Цачева

Violetka Zheleva, Stoyanka Tsacheva

Тракийски университет

Trakia University

Abstract: In the recent decade Europe has faced serious challenges in touristic development as a result of the Green Deal, COVID-19 pandemic and other factors. In order to cope with them, alternative solutions have been sought to launch relatively not so popular forms of touristic services. Not so well known, but prospectively promising is brownfield tourism that promotes the secondary use of affected territories, attraction of linked investment, and creation of alternative employment. This study aims to reveal the potential for stimulating brownfield tourism together with Community-led Local Development (CLLD), by outlining the attitude and inclinations of Local Action Groups (LAGs). Theoretical and empirical methods, such as analysis, synthesis, comparison, questionnaires, and statistical processing have been used. The expected results will include proposing new possibilities for stimulating a non-traditional type of tourism, part of which are related to an intense collaboration with municipalities within the LEADER programme and Community-led Local Development approach.

Keywords: brownfield tourism, alternative tourism, CLLD approach

JEL: L83

Въведение

В Националната стратегия за устойчиво развитие на туризма в България за 2014–2030 г. е представена визия, която гласи, че страната е „добре позната и предпочитана целогодишна туристическа дестинация с ясно разпознаваема национална идентичност и съхранена култура и природа, заемаща водещо място сред петте топ-дестинации в Централна и Източна Европа“¹. Според същия документ отрасълът „туризъм“ се нарежда в челните класации и е от изключително значение за икономиката ни. Като една от основните цели, заложили в стратегията, е именно „повишаване на конкурентоспособността на дестинация България на световния пазар чрез повишаване на качеството на туристическия продукт, силен бранд на дестинацията и продуктова специализация и диверсификация“². Именно тук е поставен ключов за туризма акцент – „продуктовата специализация и диверсификация“. Това може да бъде постигнато като се насочат усилия в разработване на нови или малко познати форми на туризъм.

¹ Националната стратегия за устойчиво развитие на туризма в България (2014–2030 г.), Министерство на икономиката и енергетиката, София, 2014 г.

² Пак там.

На територията на България, освен добре познатите алтернативи на масов туризъм, заложи-ни в *Закона за туризма*³, има налични ресурси за устойчивото развитие и на други такива форми, като например „браунфилд“ туризъм. В страната има достатъчно на брой „кафяви полета“, които биха могли да бъдат рекултивирани и използвани повторно с цел туризъм. Изхождайки от това, трябва да се търси пример за добри практики в страни от Европа.

В цитирания по-горе стратегически документ е отразено и сътрудничеството между всички нива на заинтересованите по отношение на туризма страни, включително и на местно ниво. За това е добре да се обърне внимание и на възможността за усилен съвместна работа с общините по програмата ЛИДЕР и подхода Водено от общностите местно развитие.

Понятие за „браунфилд“ туризъм и добри практики в чужбина

За целите на тази разработка трябва на първо място да се запознаем с една сравнително не-популярна форма на алтернативен туризъм, а именно „браунфилд“ туризъм. Според изследвания-та в тази област, може да се заключи, че европейските автори и изследователи разбират по сходен начин концепцията за това ново явление. В много научни разработки се застъпва твърдението, че след успешно рекултивиране на земята с поредица от процеси, тези изоставени територии имат потенциала да бъдат повторно използвани, въпреки тяхната замърсеност.

Тук следва да се търси гледната точка и на Европейската комисия⁴, която твърди, че под „браунфилдс“ се разбира изоставени неизползваеми промишлени терени или неизползвани бив-ши промишлени, железопътни, военни или търговски обекти, които могат да бъдат замърсени или са считани за такива. Срещат се предимно в градските райони на региони, в които преди е имало силно развита тежка индустрия, но днес тази дейност е преустановена. Целесъобразното им из-ползване изисква координирана намеса от страна на собствениците, местната власт и гражданите. „Решаването на въпросите, свързани с тези територии, подпомага растежа на местната икономика и се нуждае от подходящо местно ноу-хау, което да може да предостави липсващите познания за даден район и да формира подходящи национални и местни политики и програмни приоритети.

Повторното използване на изоставени индустриални зони допринася значително за спазва-не принципите на устойчивото развитие, тъй като обхваща трите му цели: подобряване на иконо-миката, на социалното сближаване и на околната среда“ (Petríková, & Dagmar et al., 2012).

„Един от възможните подходи за решаване на тези проблеми е т. н. „heritage-led regeneration“, залагащ на ревитализацията на даден ключов обект с културна (и най-често индустриална) цен-ност, който да играе ролята на катализатор за бъдещо развитие на града или района“ (Stratton, 2000).

Развитието на туризма чрез обектите на индустриалното наследство е една от най-подхо-дящите перспективи пред малките населени места. Индустриалният туризъм набира все по-го-ляма популярност и на територията на Европа са организирани специални маршрути, свързани с индустриалното наследство. Например туристическата организация ERIH (European Route of Industrial Heritage)⁵ има за цел да събира и предоставя информация за интересни обекти на индус-триалното наследство, тяхната история и начина на производство на различни продукти. Започ-нала като локална инициатива за район в Германия, тази организация прераства в международна и в момента включва информация за над 1000 обекта на индустриалното наследство в Европа.

Както е известно, ефектът на туризма в голяма степен определя развитието на икономика-та в един регион. В зависимост от това дали той ще е положителен или отрицателен може да се търсят варианти за насърчаване създаването на по-разумно управление на пространството, съот-ветно пространствената структура. В голяма част от добре развитите европейски страни се отчи-та положителна тенденция в реинтеграцията на „кафявите полета“ в урбанизираните територии. Търсейки добри практики и примери за това, няма как да не споменем държави като Обединеното

³ Закон за туризъм, //ДВ, бр. 30 от 26 Март 2013 г., доп. ДВ, бр. 21 от 12 Март 2021 г.

⁴ Европейска комисия, Насоки за най-добри практики за ограничаване, смекчаване или компенсира-не на уплътняването на почвата, работен документ на службите на Комисията, 40 (2012)

⁵ <https://www.erih.net/>

Кралство (Alker, & Stone, 2005, pp. 27), Полша⁶, Чехия (Stáhlík, 1994), Словакия (Rybár, 2017), Франция (Bachimon, 2012), Румъния и Германия, които са достигнали до извода, че повторното използване на такива обекти с цел туризъм, рекреация и отдых е икономически целесъобразно и има положителен ефект върху развитието на регионите.

Успешното развитие на този вид туристическа дейност в Европа е добър индикатор, който да послужи за основа, върху която може да стъпи и България. Трите въгледобивни района в страната ни, които предстои да бъдат трансформирани в контекста на „зелената сделка“, имат реална възможност да се превърнат в места за провеждане на културни и обществени събития, в места подходящи за рекреация или туристически зони. Като пример за такова използване е паркът Zollverein⁷ в Германия, който е център на културни, художествени и образователни институции. На това място се организират събития както на открито, като ледена пързалка и малко зимно селце през студените месеци, също така и на закрито, като посещение на изложбите на Рурския музей, Музея на дизайна Red Dot, портала на индустриалната култура, изложбата „Реконструкция – снимки на Янош Раутер“. В този контекст би могло да се посочи и още една ефикасна туристическа дестинация в Германия – бившето стоманодобивно предприятие, превърнато в Ландшафтен парк „Дуисбург – Норд“⁸. Рекултивираното място е пример за успешно културно пространство, в което се провеждат празнични събития, фестивали от различно естество, насърчават се спортните мероприятия и изложби на произведения на изкуството в публичното пространство.

Правителството на Белгия избира да преустрои точно Затворената каменовъглена мина в Беринген⁹, заради важното ѝ историческо минало за страната. Насочените усилия са успешно реализирани и тя е превърната в място, преустроено в развлекателен проект на интегриран туризъм. Към днешна дата мината функционира като музей на фламандското минно дело, под името be-MINE (Luca, 2019).

Внимание трябва да се обърне и на впечатляващата Мина Хлубина в традиционно индустриалния постсоциалистически град Острава, Чехия, интересен пример за културна регенерация с временна употреба (Luca, 2019). Бившата мина е средище за провеждане на музикални, филмови и театрални фестивали. Тя се оказва желано място от режисьорите и снимачните екипи.

Солните мини¹⁰ в Румъния също могат да бъдат посочени като привлекателни туристически дестинации, които някои автори определят като „забележително индустриално наследство“, което оказва се бележи „възходящи туристически потоци през последните десетилетия“ (Sorcaru, 2021).

Търсейки общата черта на тези паркове, е видно, че това са райони със силно замърсяване в близкото минало, които са повторно успешно реализирани проекти с подкрепата на държавни, местни и частни субсидии. Превръщането на изоставените зони в зелени площи с подходящи условия за безопасен туризъм изисква много време и публични финанси, които могат да бъдат отчетени като отрицателен аспект на това начинание. Освен необходимостта от първоначалните средства, трябва да се има предвид и увеличаване на разходите за поддръжката им и адаптирането им към нови функции, пригодни за задоволяване на туристическите потребности. Като положителен ефект трябва да бъде отчетена възможността за изграждане на инфраструктура, свързана с опазването на културното и индустриално наследство, намиращо се на територията на „кафявите полета“. Въпреки големите очаквания за тласък в развитието на туризма в регионите на тяхната локация, много често се оказва, че резултатите са несигурни.

Добри практики в България

В България съществуват стотици обекти, които притежават отличителни архитектурни, исторически и културни характеристики и имат потенциал, при подходяща реконструкция, да придобият изключителна ценност за развитието на местния и международен туризъм.

⁶ <https://www.wieliczka-saltmine.com/>

⁷ <https://www.zollverein.de/zollverein-unesco-world-heritage-site/>

⁸ <https://www.landschaftspark.de/en/>

⁹ <https://www.beringen.be/>

¹⁰ <https://www.romania-insider.com/romania-travel-salt-mines>

❖ Водещ пример в това отношение е община Перник, която е партньор в реализирания европейски проект „Ревитализация на традиционни индустриални зони в Югоизточна Европа – ReTinA“ по Програмата за транснационално сътрудничество в Югоизточна Европа за периода 2007–2013 г., финансиран от Европейския фонд за регионално развитие. Проектът е с общ бюджет 3 327 500 евро. Управляващ орган по програмата е Националната агенция за развитие на Унгария и община Чепел – район на Будапеща, а партньори са Италия, Словения, Словакия, Гърция, Румъния и България – Община Перник. Проектната идея е за обединяване усилията на общината, на малки и средни предприятия, възникнали след извършена приватизация, и реформиране на големия металургичен завод „Стомана“, създаване на предпоставки за изграждане на мащабен Бизнес парк „Перник – Изток“ увеличаване атрактивността на зоната и привличане на нови инвеститори в нея и областта.

❖ Превръщането на Централата за производство на пара в кв. Аспарухово, Варна в бутиков хотел „Вентура“, лесно разпознаваем със своя тухлен комин, е добър пример за пълноценно използване на символична сграда от индустриалната революция, създаване на условие за устойчив туризъм и работни места.

❖ Бившите казарми на община Севлиево вече са красив Парк за отдих, спорт и развлечения „Казармите“. Началото на проекта е финансирано по ОП „Регионално развитие“.

Неизползвани възможности

Типичен пример за „браунфилд“ обект в комплекс „Марица изток“ е предприятието „Брикел“, което се явява наследник на най-старата централа в комплекса ТЕЦ „Марица изток 1“, преименувана по-късно на ТЕЦ „Първа комсомолска“, открита през 1962 г., и сливането ѝ с първата брикетна фабрика през 2000 година. Предприятието е действащо, но то заедно с уникалната праисторическа селищна могила „Асара“, могат да се превърнат в един комплекс, предлагащ съчетание на „браунфилд“ с исторически туризъм. В района на комплекса атрактивни възможности имат и някои от неизползваемите вече терени на откритите рудници за добив на лигнитни въглища по подобие на гореспоменатия парк Zollverein в Германия.

Подобен пример са изоставените рудници в близост до село Страшимир, община Златоград, област Смолян, в които е добивана оловно-цинкова руда, мед, злато и сребро. Към настоящия момент рудникът е затворен и не се извършва индустриална дейност, а голяма част от жилищните и обществени сгради наоколо са разрушени.

Пещите за вар в България са забравен „символ“ на непопулярни и трудни за адаптиране места, които обаче могат да вдъхнат нов и „атрактивен“ живот за нетипичен туризъм, особено в малките градове, където трябва да се стимулира всеки нетрадиционен източник на доходи (с. Искрец, кв. Своге, с. Кунино, община Роман).

По правило те са разположени в близост до находище на варовик и на стръмен терен. Имат специфична, подобна на бутилка или цилиндрична форма, както и специални мостове, изградени за връзка с горната част. Техният характерен силует е забележителна част от пейзажа. Този тип обекти, въпреки своята специфичност, рядко се припознават като туристическа или друга ценност. Тяхната отдалеченост, ограниченията на населеното място, в което са разположени, а понякога и неблагоприятното местоположение спрямо основните маршрути, изключително затрудняват отговора на въпроса за тяхната съдба. Подобен тип малки обекти, като например фабриката за производство на керемиди в с. Голям Поровец, община Исперих, област Разград, които са давали поминък на всички местни жители, рядко биват документирани и оценени и тяхното развитие е оставено на естествения ход на времето.

Най-големият завод за електромери на Балканите – в местността „Калето“ на гр. Никопол, също предоставя възможност за съчетаване на „браунфилд“ и речен национален и международен туризъм.

Този вид туризъм дава една добра възможност за задоволяване на потребностите в два различни аспекта – необходимостта от диверсификация на този отрасъл и в същото време дава възможност за повторното използване на изоставени фабрики и производствени зони, като инвестиционният проект на територията на бившето военно поделение в Телиш, общ. Червен бряг.

Очаквания от общините

В Интегрираните планове за възстановяване и развитие за периода 2014–2020 г. на отделните общини и в Плановите за интегрирано развитие на общините за периода 2021–2027 г. за България е насочено специално внимание върху рекултивирането и повторното използване на изоставени индустриални зони в страната. В тях се очертава рамка от основните цели и етапи, както и начините за провеждане на предварително определени процедури, необходимата документация и условията за оценка на тяхното изпълнение. Акцент е поставен и върху очакваните резултати и потенциалните благоприятни въздействия от обновяването на изоставени индустриални обекти.

Съвсем резонно е да се отчетат и очакванията от общините по отношение на възможностите и предизвикателствата на регионите в контекста на зелената сделка и ролята на Местните инициативни групи (МИГ), създадени по Програма ЛИДЕР, и подхода Водено от общностите местно развитие (ВОМР).

Много от „браунфилдс“ полетата и обектите се намират на територии, попадащи в някои от 64-те МИГ, създадени през програмния период 2014–2020 като например:

- ◆ „Брикел“ Гълъбово и „Мини Марица Изток“ (МИГ „Гълъбово – Опан“);
- ◆ Изоставените рудници в близост до село Страшимир, община Златоград, област Смолян (МИГ „Кирково-Златоград“);
- ◆ Пещи за добив на негасена вар в с. Искрец (МИГ „Костинброд – Своге“);
- ◆ Пещи за добив на негасена вар в с. Кунино (МИГ „Луковит – Роман“);
- ◆ Фабриката за производство на керемиди в с. Голям Поровец (МИГ „Исперих“);
- ◆ Завод за електромери в гр. Никопол (МИГ „Белене – Никопол“);
- ◆ Военно поделение „Телиш“, община Червен бряг (МИГ „Карлуковски карст“).

Стратегиите на споменатите МИГ през програмния период 2014–2020 са много амбициозни, но не използват скритите възможности на „браунфилд“ туризма чрез достъп до подкрепящи програми.

Финансиране

Може да се осъществи от ЕС по линия на различните оперативни програми като Европейския фонд за регионално развитие, Европейския социален фонд, Кохезионния фонд, Европейския земеделски фонд за развитие на селските райони, Европейския фонд за приспособяване към глобализацията, JASPERS, JEREMIE, с участието на общински, регионални или държавни бюджети или дарения и безвъзмездни финансови помощи от други фондове и организации.

Например в Чехия правителството създава няколко отделни фонда за отстраняване на екологичните щети, нанесени от миннодобивната промишленост преди приватизацията на предприятията за добив на лигнитни въглища в регионите Karlovarský (Карлови Вари) и Ústecký (200 млн. евро), средства за участие на държавата в разходите, свързани с премахване на екологичните щети при реструктуриране на минната индустрия и съживяване на региона Моравия – Силезия (1,2 млрд. евро); средства за покриване на негативните последици от прекратяването на добива на въглища в региона на Kladno (Petríková, & Dagmar et al., 2012).

Неизползвани напълно у нас са възможностите на оперативните програми „Регионално развитие“ с управляващият орган МРРБ, „Транспорт“ – с управляващият орган Министерството на транспорта и съобщенията, Фонд „Енергийна ефективност“, финансовия инструмент JESSICA – съвместна европейска подкрепа за устойчиви инвестиции в градските зони (Joint European Support for Sustainable Investment in City Areas).

Заклучение

В България все още няма създаден регистър с актуална информация за обекти, които представляват инвестиционен интерес за „браунфилд“ туризъм. Той може да бъде публичен на интернет страницата на Министерството на регионалното развитие и благоустройството, в съответствие с разпоредбите на Закона за устройство на територията.

Нужно е предоставянето на информация и администриране на програми, насочени към подпомагане на възстановяването на изоставени индустриални зони чрез финансиране от държавния бюджет и от европейски фондове.

Почти не са използвани богатите възможности на т.н „индустриална“ археология, която се развива с бавно темпо. Тя подпомага регулирането на археологическите проучвания, описанието, валоризацията и опазването на индустриалните паметници. В съчетание с богатото археологическо и фолклорно наследство представлява нов подход към развитието на изостанали региони, задържане на населението и намаляване на миграцията, създаване на устойчиви форми на заетост, развиване на потенциала на съвременни изкуства.

„Творческата индустрия“ на алтернативния „браунфилд“ туризъм, красотата и естетиката, представяща по нов начин историческото наследство, променя „лошия“ имидж на много райони, чрез ВОМР създава самочувствие и нови форми на социално и културно развитие, устойчива околна среда с благоприятни условия за живеене на местните общности, укрепва привързаността към територията в съзнанието на местното население.

REFERENCES

1. Alker, S., Stone, C. 2005. Tourism and leisure development on brownfield sites: An opportunity to enhance urban sustainability, *Tourism and Hospitality Planning & Development* 2(1): 27–38.
2. Bachimon, P. 2012. Tourist brownfields in French Polynesia – Revealing a destination crisis and a form of resistance to international tourism.
3. Beringen's official website, <https://www.beringen.be/> (Accessed: 18 April 2022)
4. Bosák, V., Slach, O., Nováček, A., Krtička, L. 2020. Temporary use and brownfield regeneration in post socialist context: from bottom-up governance to artists exploitation. *EurPlanStud* 28:604–626.
5. Duisburg-Nord Landscape Park Official Website, <https://www.landschaftspark.de/en/> (Accessed: 18 April 2022)
6. European Commission 2012. Guidelines on best practices to limiting, mitigating or compensate soil sealing, Commission Staff Working Document, 40.
7. Luca, F. 2019. Overview of brownfields regeneration projects in the Baltic States and in Europe. Tallinn University of Technology.
8. Official site of the European Route of Industrial Heritage, <https://www.erih.net/> (Accessed: 18 April 2022).
9. Official site of the park Zollverein, <https://www.zollverein.de/zollverein-unesco-world-heritage-site/> (Accessed: 18 April 2022)
10. Official site of the salt mine “Wieliczka”, <https://www.wieliczka-saltmine.com/> (Accessed: 18 April 2022)
11. Petriková, D. et al. 2012. Brownfields–Handbook BROWNTRANS, pp. 23–69
12. Rybár, P. 2017. Mining tourism and the search for its origins, *Geotourism* 3–4 (50–51).
13. Sorcaru, I. 2021. Industrial Tourism Attractions. The Case of Salt Mines in Romania. *Annals of the University Dunarea de Jos of Galati: Fascicle: I, Economics & Applied Informatics.*, Vol. 27 Issue 1, p. 24–31.
14. Stáhlík, Z. 1994. *Proměny Podkrušnohoří*, Vesmír 73, 318.
15. Stratton, M. 2000. *Industrial Buildings: Conservation and Regeneration*, E&FN Spon, London
16. The National Strategy for Sustainable Development of Tourism in Bulgaria (2014–2030). Ministry of Economy and Energy, Sofia, 2014.
17. Tourism law, // SG, no. 30 of March 26, 2013, add. SG, no. 21 of 12 March 2021.

За контакти:

Виолетка Желева, асистент, доктор

Служебен адрес: Стара Загора 6000,
Студентски град, Тракийски университет,
Стопански факултет, Катедра „Регионално развитие“,
Ел. поща: violetka.zheleva@trakia-uni.bg

Стоянка Пастърмова-Цачева, докторант

Служебен адрес: Стара Загора 6000,
Студентски град, Тракийски университет,
Стопански факултет, Катедра „Регионално развитие“,
Ел. поща: sysy100@abv.bg
